

DS
1A

Demirbaş No: 003920
Yar No: 3920

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

TÜRK KÜLTÜRÜNDEN GÖRÜNTÜLER DİZİSİ
Sayı 5

GLEANINGS FROM TURKISH CULTURE
No 5

LES GRANDES LIGNES DE L'ÉVOLUTION
DU PROGRAMME DECORATIF EN CERAMIQUE
DES MONUMENTS OTTOMANS AU COURS
DU XVIÈME SIECLE

ONALTINCI YÜZ YIL OSMANLI YAPILARINDA
GÖRÜLEN ÇİNİ SÜSLEME PROGRAMININ GELİŞİMİ
(ÖZET)

Yazan:
FİLİZ YENİŞEHİRLİOĞLU

ANKARA
1985

8.20956

N
o

Pour conclure, nous pouvons donc affirmer que le programme décoratif d'un édifice est préétablie en fonction de son plan, en fonction aussi de l'atmosphère qu'on désire créer dans ce monument. Chaque édifice possède une homogénéité stylistique qui lui est propre même du point de vue des thèmes décoratifs employés ainsi que de son programme décoratif.

La naissance et le développement d'un agencement des revêtements de céramique propre aux monuments du XVIème siècle se fait étape par étape. L'acquisition des nouvelles techniques de production des revêtements et l'enrichissement des thèmes décoratifs créés par les peintres du Palais ont pour résultat le développement autonome de cet art de la céramique en tant qu'un art ornemental.

De son côté le développement de l'architecture ottomane et l'harmonie atteinte entre le plan d'un édifice et sa plastique structurale préparent un support architectural esthétiquement acceptable prêt à recevoir un décor architectural.

L'essor de la construction entraîne une demande non négligeable de revêtements de céramique. Le Palais, fournisseur du travail et la main d'œuvre, facilite toutes les interprénérations des arts sous son contrôle et impose la réalisation des commandes dans les plus brefs délais grâce à son système administratif centralisé. De même, l'architecte en chef de l'Empire est responsable pour la coordination et l'organisation de tous les divers types de travaux nécessaires pour la construction d'un édifice. Par conséquent, les programmes décoratifs élaborés dans les édifices de la capitale au XVIème siècle suivent une évolution chronologique cohérente du début jusqu'à la fin de ce siècle. Leur réalisation repose sur un travail d'équipe regroupant différentes spécialités. Quant à leur création elle révèle les traits fondamentaux d'une conception rationnelle caractéristique de l'architecture et de la décoration ottomane au XVIème siècle qui définira un style et un mode palatin dont la diffusion ne se limitera pas aux frontières de l'Empire Ottoman.

ONALTINCI YÜZYIL OSMANLI YAPILARINDA GÖRÜLEN ÇİNİ SÜSLEME PROGRAMININ GELİŞİMİ (ÖZET)

FİLİZ YENİŞEHİRLİOĞLU*

Onaltıncı yüzyıl Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi genellikle bu dönemde inşa edilen yapılar ve bu yapılarda görülen plan tipolojisi ve strüktür özellikleri açısından incelenir. Osmanlı toplumsal yaşam biçimini yansıtan değişik işlevli yapıların plan özellikleri belirlenip, bu planların elevasyonda doğurduğu sorunlar ve bunların çözümlenmeleri tartışılırken, özellikle kubbenin kullanılma biçimlerine yeni boyutlar kazandıran Osmanlı mimarisinin, dünya mimari tarihine yeni katkılar vurgulanır. Kuşkusuz, işlev-biçim ilişkilerini son derece akılcı ilkeler açısından yoğunlaştıran Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi, aynı ilkeleri mimari süsleme programları açısından da uygulamaya koymuştur.

Onaltıncı yüzyılda ve özellikle Mimar Sinan tarafından yapılan ve inşaatı kontrol edilen yapılarda yoğun olarak kullanılan mimari süsleme çini kaplamalardan oluşuyordu. Özellikle cami ve türbelerde karşılaştığımız bu mimari süsleme aynı zamanda dönemine özgü bir moda da oluşturmaktaydı. Genellikle mimari süsleme programlarına, diğer bir deyişle dekorasyona, mimariye eklense de eklenmese de olabilecek bir düzenleme gibi bakılır. Gerçekte ise, hepimizin bildiği gibi, mimarlığın bütünü, strüktür ile dekorasyonun meydana getirdiği bir bütündür. Bu nedenle, bir yapının mimari programı kadar onun mimari süsleme programı da aynı derecede önemlidir. Böylece, Mimar Sinan tarafından inşa edilen yapılarda karşılaştığımız çini süsleme programının, mimarının ana yapısında olduğu kadar ve mimari eylemin yanı sıra, belirli bir estetik kaygunun da sonucu olarak ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Mimarının ana hatlarına sıkı sıkıya bağlı kalınarak geliştirilen bu mimari süsleme programı, Mimar Sinan'ın yapılarında araştırdığı mekân sorunu ve onun çözümlenmeleriyle birleşerek, Klasik Dönem Osman-

* Yard. Doç. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi.

lı mimarisinin özgün üslup özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Mimariyle bezeme arasında ulaşılan bu sentez, Mimar Sinan'ın tasarımlarından kaynaklanmış, yüzyıllar boyunca sadece yüzeysel bir benzeme elemanı olarak kabul edilen çiniler, yapılarda adeta organik bir işlev yüklenerek yapılarının plan ve strüktür özelliklerini belirginleştiren, vurgulayan ve onlara farklı bir boyut kazandıran elemanlar olarak kullanılmışlardır.

Onaltıncı Yüzyıl cami ve türbelerinde çini süslemesinin yerini mimari elemanlar belirler ve bu süsleme hiçbir zaman mimari elemanların belirlediği alanın dışına taşmadığı gibi bu elemanların dış hatlarına göre de biçimlenir. Böylece çini panolarda görülen kompozisyon şemaları ve bu panoların biçimleri, mimari elemanların biçimleriyle tam bir uyum içerisinde. Mimari elemanlar çini süslemenin taşıyıcıları oldukları gibi bu süslemenin çerçevesini oluşturarak, panolarının ritmini, yüksekliğini, genişliğini ve yönünü belirler.

Çini kaplamalar yapılarda genellikle taşıyıcı elemanlar üzerinde veya bu elemanların bulunduğu kare kübik alt yapı içerisinde yer alır : Duvarlar, mihrap, pencere ve kapı alınlıkları, kemer köşelikleri, payanda ayakları, filayakları ve bazen de küresel bingiler (pendantif). Oysa örtü elemanlarının hiç birinde—kemer, tonuz, kubbe gibi— çini süslemeye rastlanmaz. Böylece örtü elemanları kitlesel görülebilecek bir kaplamayla ağırlaştırılmazlar.

Kare kübik alt yapı içerisinde yer alan çini süslemelerle yapının mimarisi arasında çok değişik ilişkiler söz konusudur. Mimari elemanların arasına simetrik olarak yerleştirilen panolar duvarlardaki hareketliliği sağlar. Çini panoları çevreleyen çini kuşaklar ile kaplamanın bittiği yeri belirleyen çini taçlandırma kuşakları mimari birer silme gibi kullanılmıştır. Çini kaplamanın bittiği yer ile düz duvarın başladığı yeri belirleyen bu kuşaklar yapı içerisindeki tüm çini programının görsel bütünlüğünü sağlar. Bu kuşakların çevrelemediği mimari elemanlar sözü geçen programlamanın dışında bırakılmış demektir.

Öte yandan, çini süslemenin kullanıldığı alanlarla kullanılmadığı alanlar arasında ortaya çıkan kontrast, aynı panonun belirli ritmik aralıklarla tekrarlanması veya aynı tip mimari elemanlar üzerine yerleştirilen aynı kompozisyon şemasını içeren panoların

kullanılması, yapının içerisinde belli bir ritmin oluşmasını sağlar. Küresel bingiler üzerinde yer alan çini panonun birbiri ardına sıralanması ise, kubbe eteğindeki rotatif hareketi fazlalattırır.

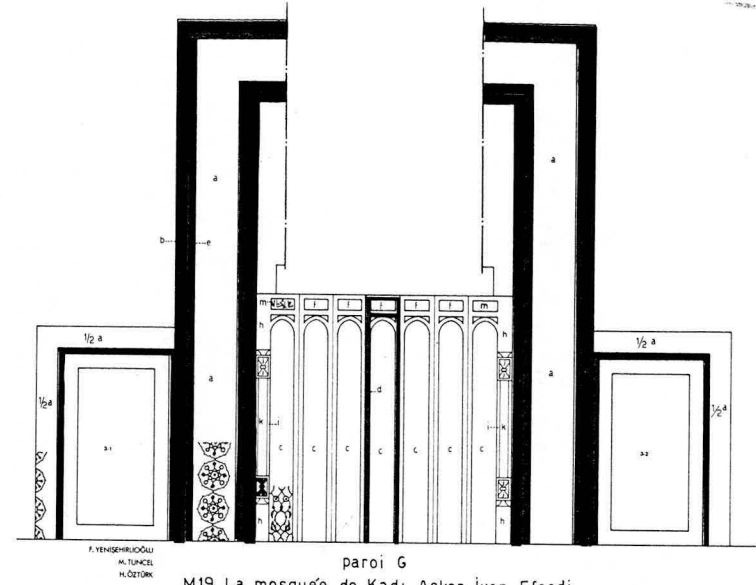
Onaltıncı yüzyıl Osmanlı yapılarında görülen çini süsleme programının gelişimini üç evrede inceleyebiliriz. Birinci evre XVI'nci yüzyıl başından İstanbul Şehzade Mehmet külliyesinin yapılış tarihi olan 1547 ye kadar olan dönemdir. Bu dönemde çini panolarının yapılarda önemli bir yeri olmadığını ve daha çok XV'inci yüzyıl özellikleri gösterdiklerini görürüz. Gebze Çoban Mustafa Paşa Türbesi (1528), İstanbul Şehzadeler Türbesi (1522), İstanbul Yavuz Sultan Selim Cami ve Türbesi (1522), Manisa Valide Sultan Cami (1522) ve İstanbul Haseki Hürrem Sultan Medresesi (1539) çini süsleme programı bu guruba girmektedir.

İkinci evre 1547-1575 yıllarını kapsar. Mimar Sinan'ın Hassa Mimarbaşı olduğu bu dönemde onun tarafından inşa edilen Cami ve Türbelerde yoğun bir çini kaplamayla karşılaşırız. Mimarinin ana hatlarına bağımlı olarak gelişen bu çini programlamada yukarıda belirlemeye çalıştığımız ana özellikleri bulabiliriz. Şehzade Mehmet Türbesi (1547), Süleymaniye Camii (1551), Kanuni ve Hürrem Sultan Türbeleri, Rüstem Paşa Camii (1561) ve Sokullu Mehmet Paşa Camii (1571) çini programları bu dönem içerisinde yer alır. Edirne Selimiye Camii (1575) Hünkâr Mahfili düzenlemesini de bu grup içerisinde değerlendirebiliriz.

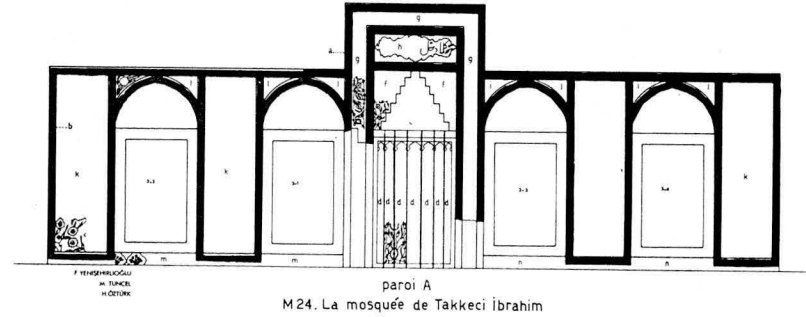
Üçüncü evre Selimiye Camisinden sonra yüzyıl sonuna kadar olan dönemi kapsar. Mimar Sinan'ın oldukça yaşlandığı bir dönemde onun tarafından ortaya konulan şemalar özgün yaratılara olanak vermeden tekrarlanır. Böylece en son Selimiye Camisinde gördüğümüz programlama XVI'nci yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiş olan Kılıç Ali Paşa, Mehmet Paşa, Atik Valide, Mesih Paşa gibi camilerde tekrarlanır ve Klasik Dönem yapılarında gördüğümüz bilinçli düzenleme Onyedinci yüzyıl yapılarında tamamen ortadan kalkar.

Onaltıncı yüzyılda Mimar Sinan tarafından saray ve çevresi için inşa edilen yapılarda ve özellikle Mimar Sinan'ın mekân araştırmalarına girdiği yapılarda, bu yapıların mimari özelliklerini öngören bir mimari süsleme programı vardır. Bu denli hesaplı, akılcı, bilinçli ve mimariyle uyum içerisinde olan bir program ise ancak bir tasarım sonucu ortaya çıkabilir. Osmanlı yapı eylemine

baktığımız zaman ise bu tasarımın ancak yapıyı inşa eden kişi, yani mimar tarafından hazırlandığını kabul etmemiz gerekir. Bu tür akılcı bir düzenlemenin Sinan'dan önce ve sonra inşa edilen yapılarda bulunmadığına dikkati çekecek olursak, sadece mimari açıdan değil, fakat mimari süsleme programı açısından da Mimar Sinan'ın Osmanlı Mimarisine katkıları olduğunu kabul etmemiz gerekir.

1. La paroi du *mihrab* de la mosquée de Kadi Asker İvaz Efendi - Istanbul

2. La paroi du *mihrab* de la mosquée de Takkeci İbrahim Ağa - Istanbul

3. Le mihrab de la mosquée de İvaz Efendi.

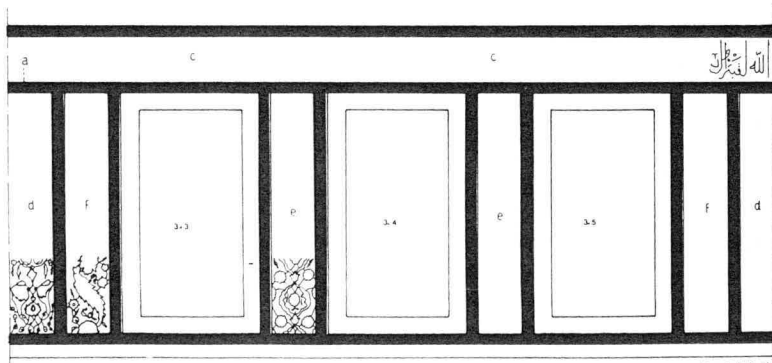

paroi F paroi G paroi H

M18. La mosquée de Muradiye

5. La paroi du mihrab de la mosquée de Muradiye-Manisa

f, yemehirliolu
m, tuncel
h, özürk

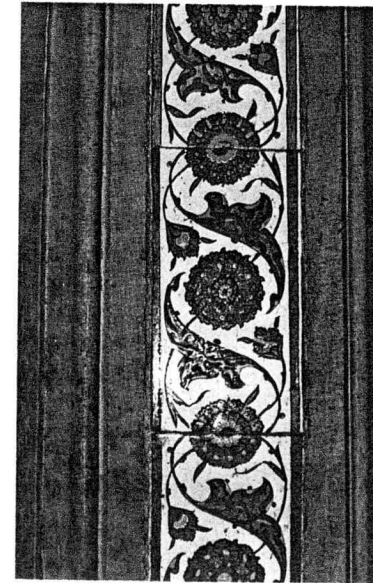

paroi B

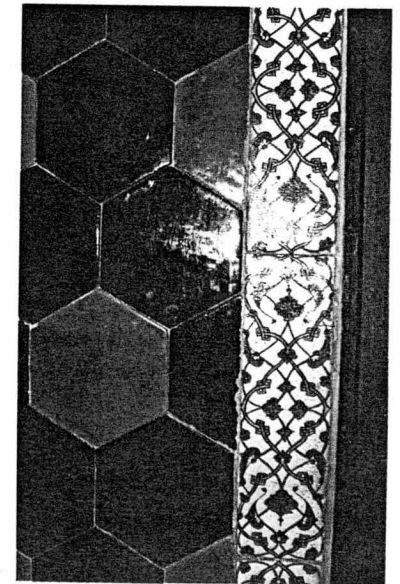
T11. Le mausolée de Murat III

4. Le mausolée de Murat III-Istanbul

f, yemehirliolu
m, tuncel
h, özürk

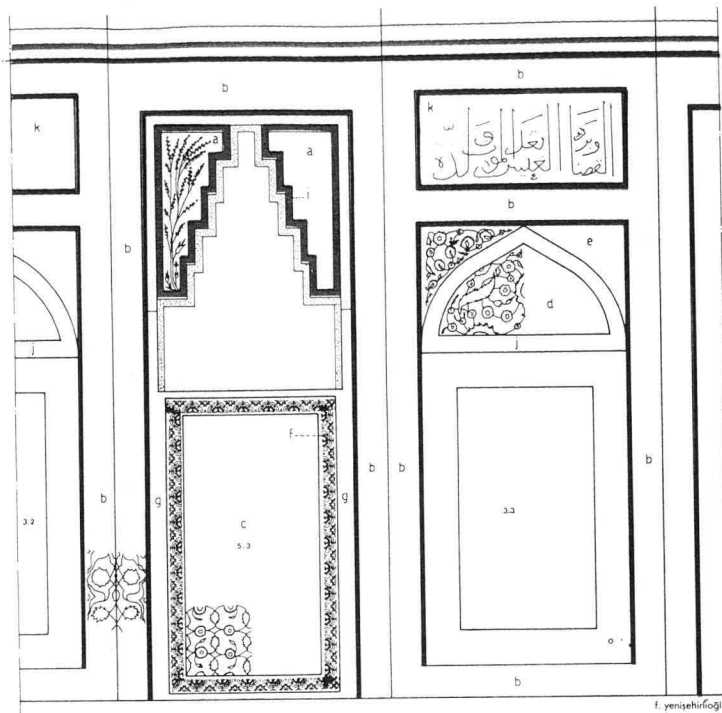

6. Le mausolée de Kanuni - İstanbul

7. Les revêtements du mausolée de Şehzade Ahmet - Bursa

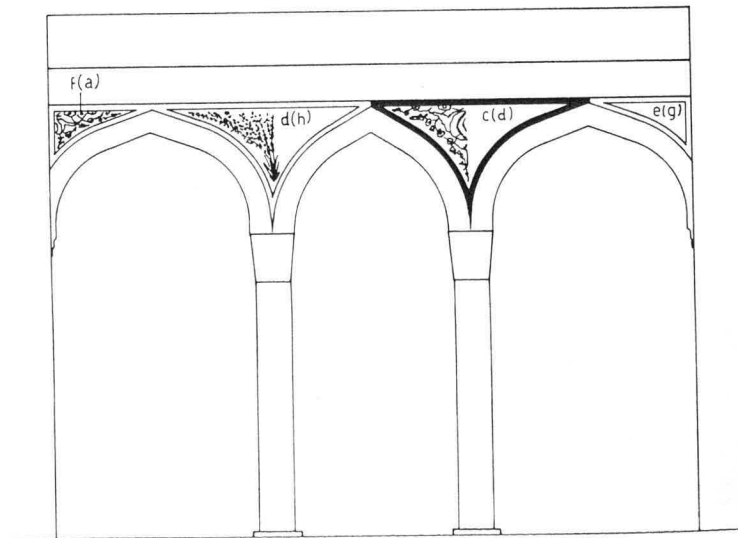

f. yenisehirlioglu
m. tuncel
h. ozturk

parois BC

T6. Le mausolée de Hürrem Sultan

8. Le mausolée de Hürrem Sultan - Istanbul

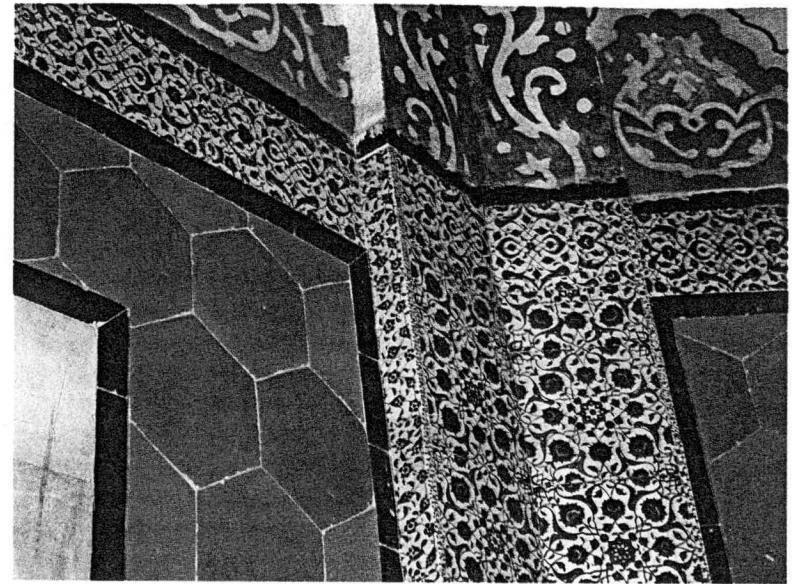

f. yenisehirlioglu
m. tuncel
h. ozturk

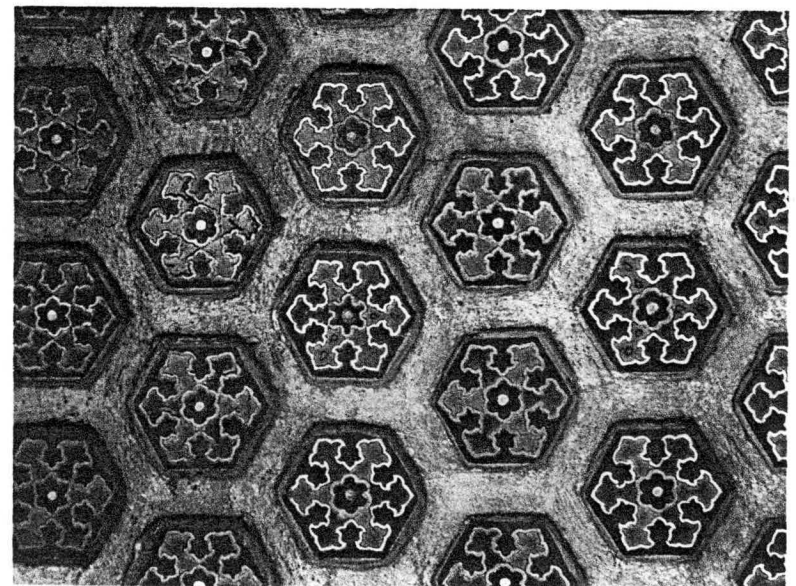
paroi 9a1

M13. La mosquée de Selimiye

9. Les arcades de la mosquée de Selimiye - Edirne

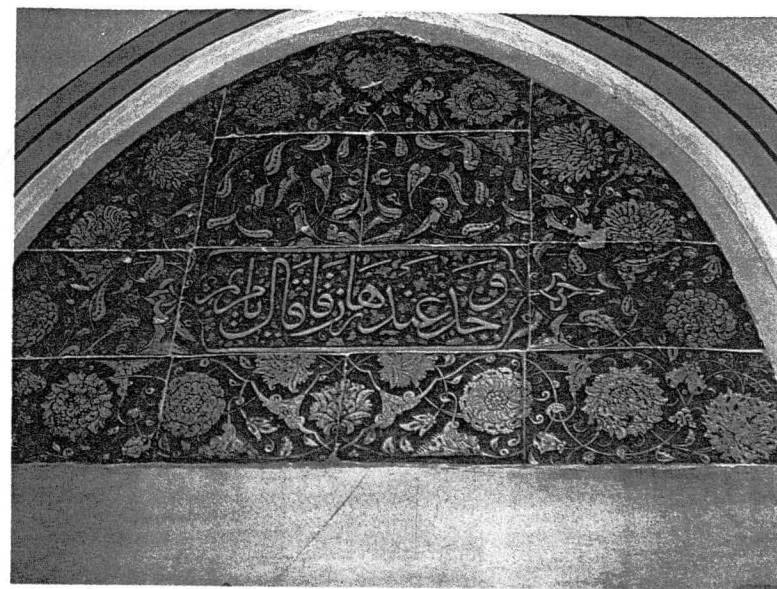
10. Les revêtements du mausolée de Çoban Mustafa Paşa - Gebze

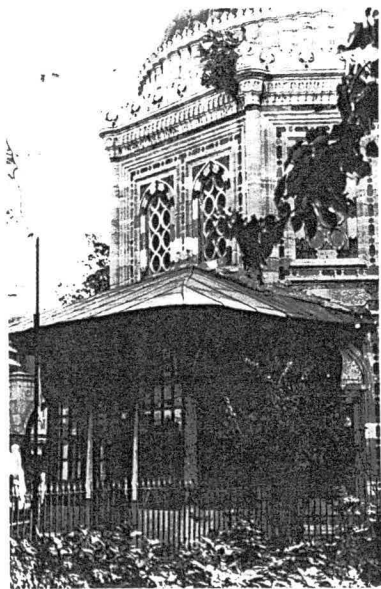
11. Le mausolée de Şehzadeler - paroi du narthex

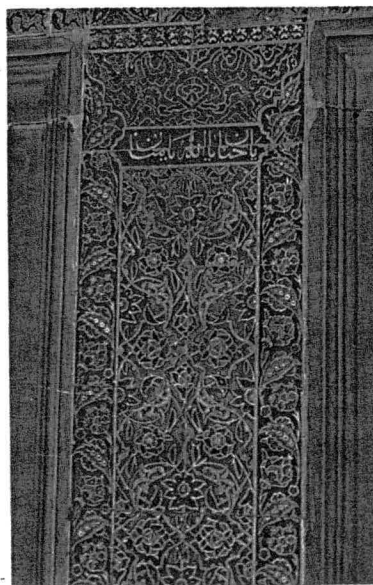
12. Le panneau du tympan du narthex - La mosquée de Kasım Paşa, Bozöyük

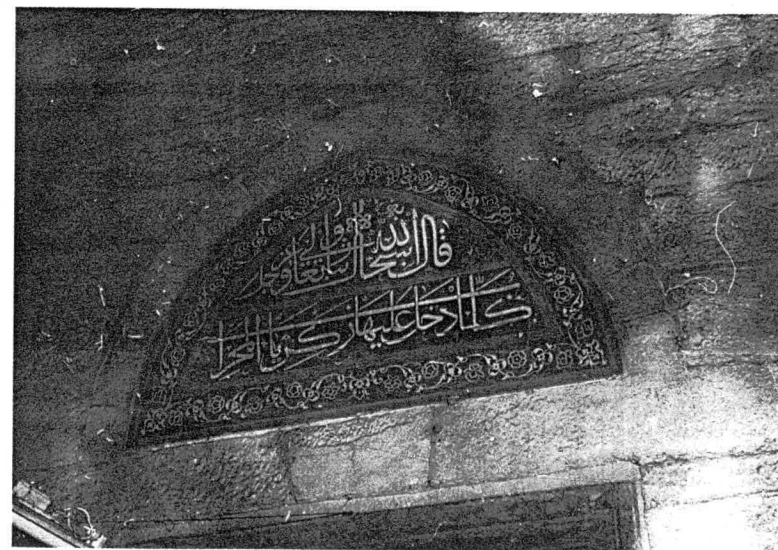
15. La mosquée de Valide Sultan - Manisa. Panneau du tympan de la salle de prière

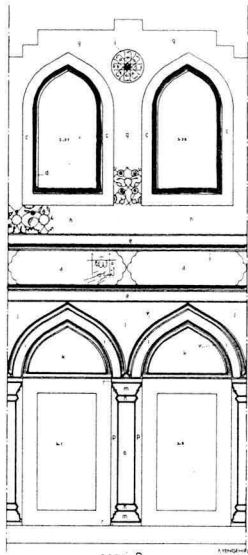
13. Les façades extérieures du mausolée de Şehzade Mehmed

14. Les revêtements du mausolée de Şehzade Mehmet

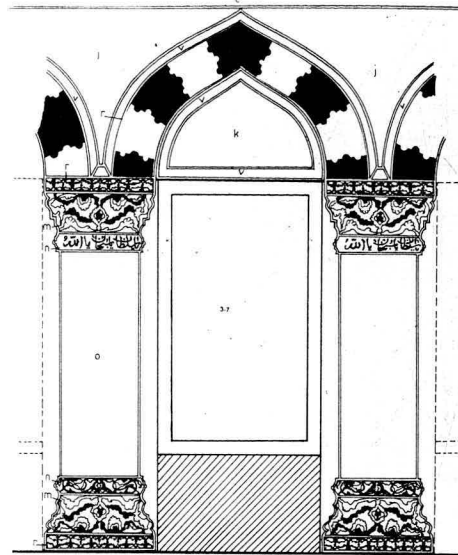

16. La mosquée de Yavuz Sultan Selim - Istanbul. Panneau du tympan du narthex

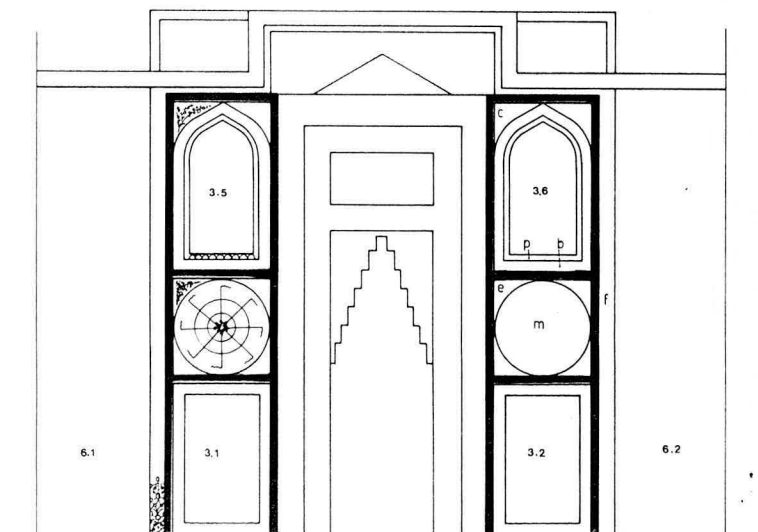
T5. Le mausolée de Şehzade Mehmet
paroi D

17. Le programme décoratif du mausolée de Şehzade Mehmet, Istanbul

T5. Le mausolée de Şehzade Mehmet

18. La représentation d'une arcade sur les revêtements du mausolée de Şehzade Mehmet

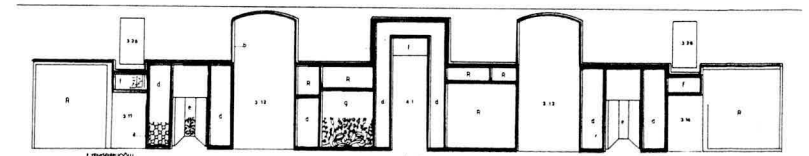
paroi du mihrab
(paroi A)

M4. La mosquée de Süleymaniye

19. La paroi du mihrab de la mosquée de Süleymaniye

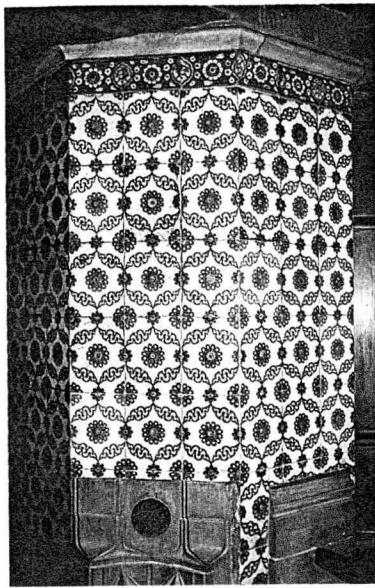
20. Détail de la bordure

paroi E
M6. La mosquée de Rüstem Paşa

21. La paroi du nathex de la mosquée de Rüstem Paşa - Istanbul

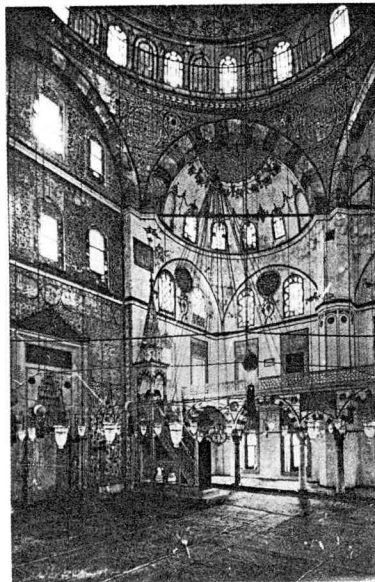

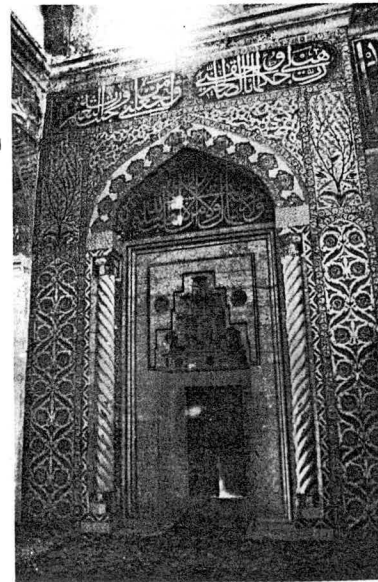
22. L'un des piliers de la mosquée de Rüstem Pasa

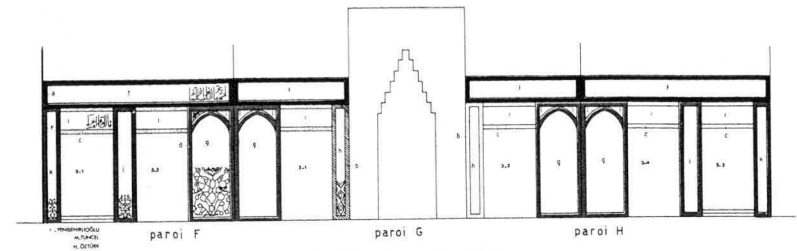
24. La mosquée de Selimiye, vue d'intérieur

23. La paroi du *mihrab* de la mosquée de Sokullu Mehmed Pasa, Istanbul

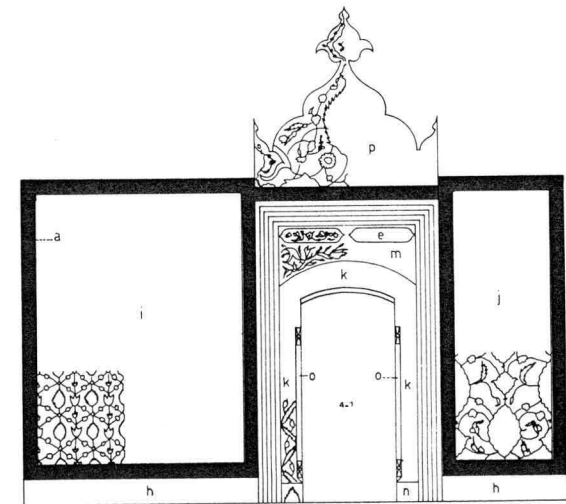

25. Le *mihrab* de la loge impériale de Selimiye

M13. La mosquée de Selimiye

26. La paroi du *mihrab* de la mosquée de Selimiye

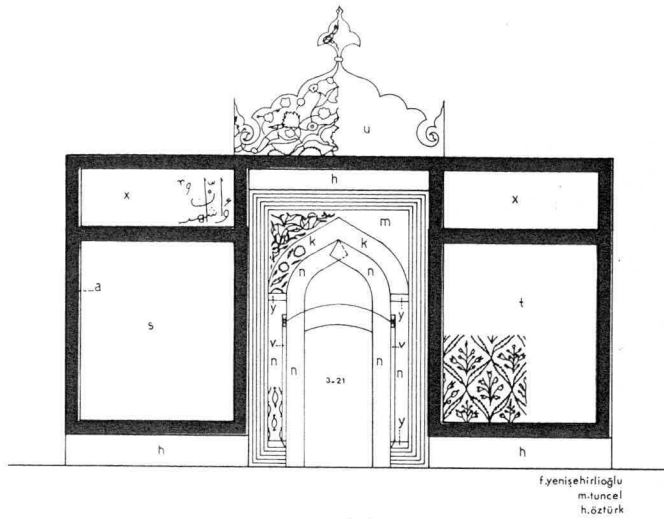

paroi N

Eyenişehirlioğlu
m. Tuncel
h. Öztürk

M13. La mosquée de Selimiye

27. La porte d'entrée de la loge

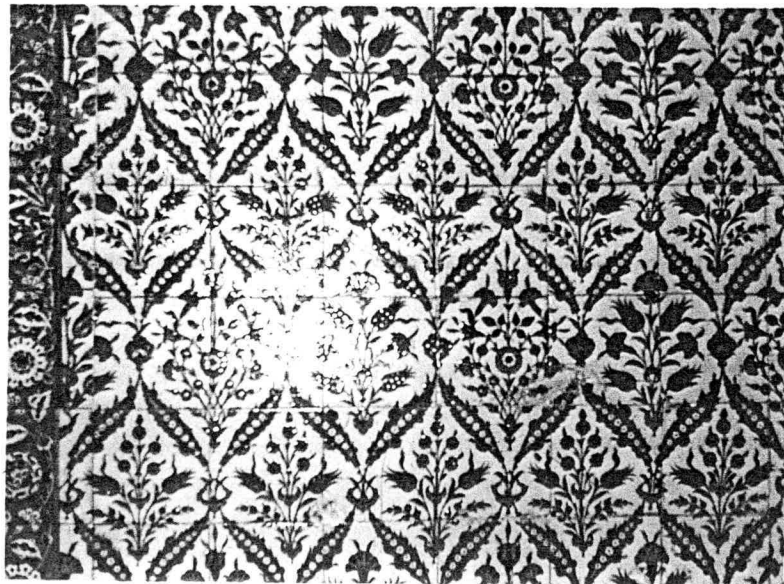

f.yenişehirlioğlu
m.tuncel
h.özürk

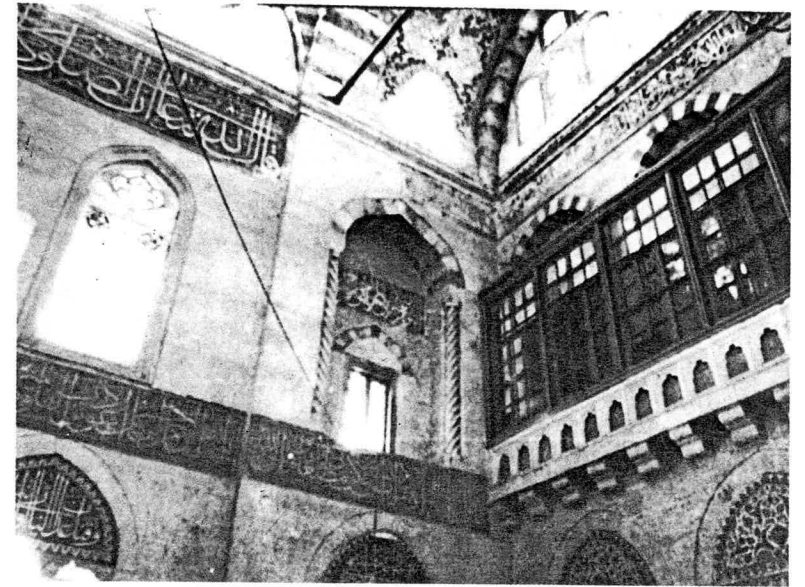
paroi L

M13. La mosquée de Selimiye

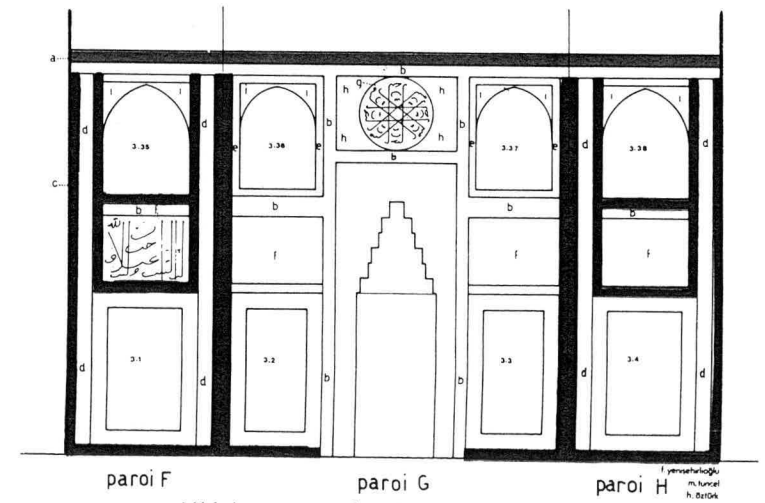
28. L'une des fenêtres de la loge

29. Détail

30. Le coin sud-ouest de la mosquée de Selimiye. A comparer avec la fig. 25.

paroi F

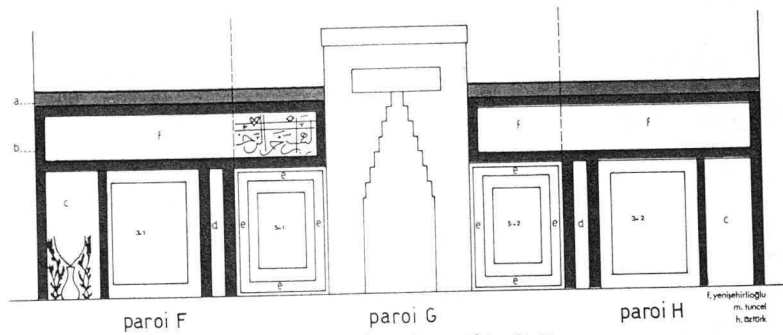
paroi G

paroi H

f.yenişehirlioğlu
m.tuncel
h.özürk

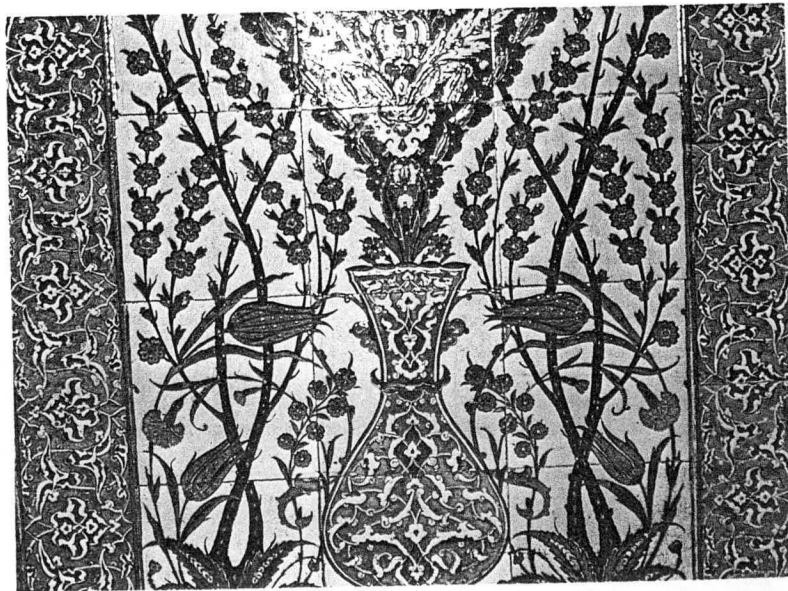
M14. La mosquée de Kılıç Ali Paşa

31. La paroi du mihrab de la mosquée de Kılıç Ali Paşa - Istanbul

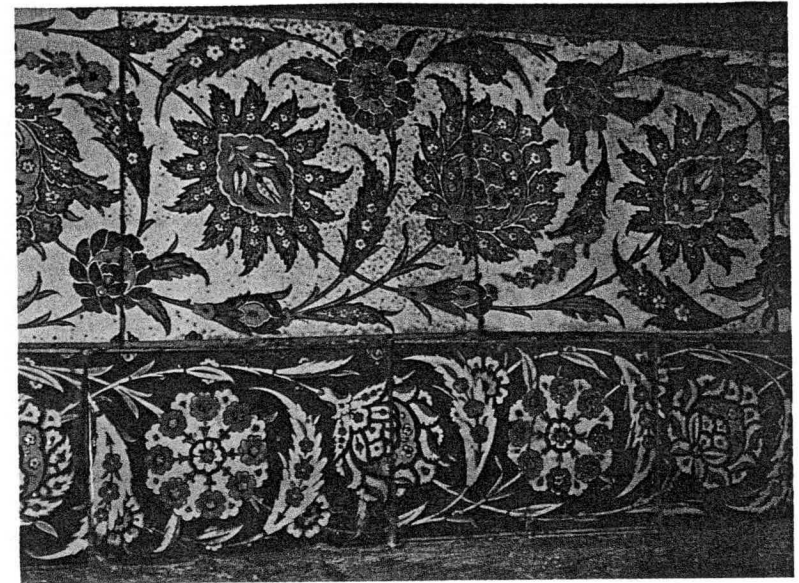

M17. La mosquée Atik Valide Sultan

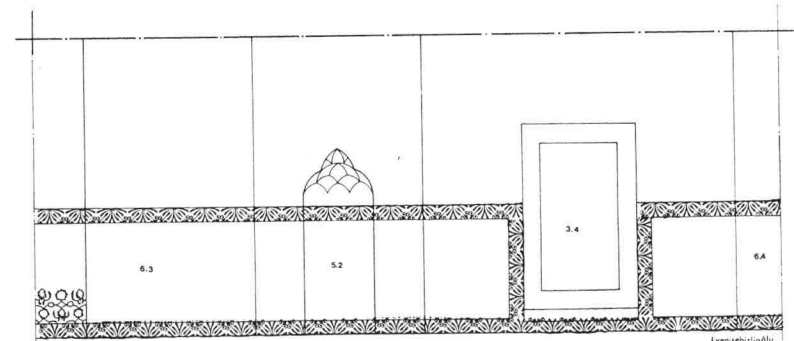
32. La paroi du mihrab de la mosquée d'Atik Valide - Istanbul

33. Détail

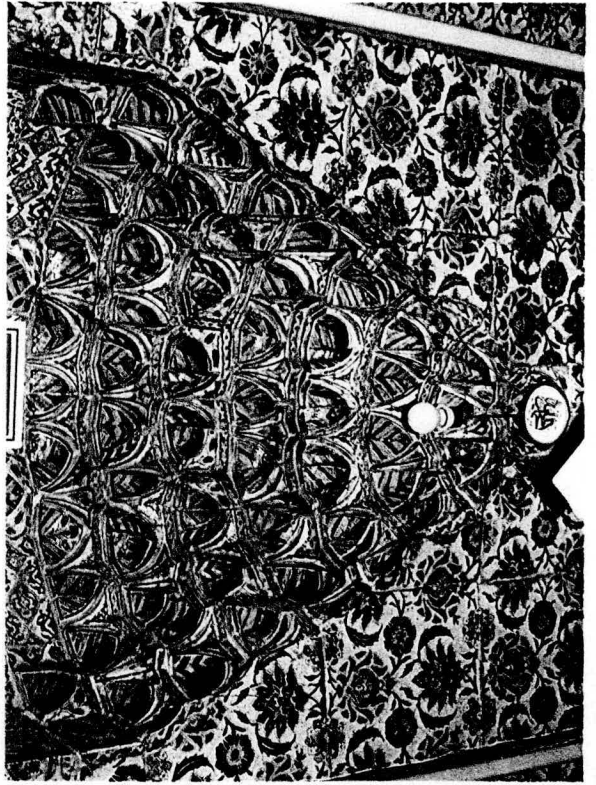

34. Détail d'une bordure - La mosquée de Muradiye, Manisa

paroi D
M9. La mosquée de Behram Paşa

35. La paroi de la mosquée de Behram Paşa à Diyarbakır

36. Le *mihrab* de la mosquée de Melek Ahmed Pasa - Diyarbakir.